

3. Zesilovač SB v dynamickém režimu

Zapojení se společnou bází má nejstabilnější výkonové zesílení, které nezávisí na změnách parametrů tranzistoru a jejich rozptylu. Proudové zesílení je menší než jedna, protože vstupní proud emitoru I_E je větší než výstupní proud kolektorů I_C o proud báze I_B . V obvodu platí rovnice podle 1. Kirchhoffova zákona:

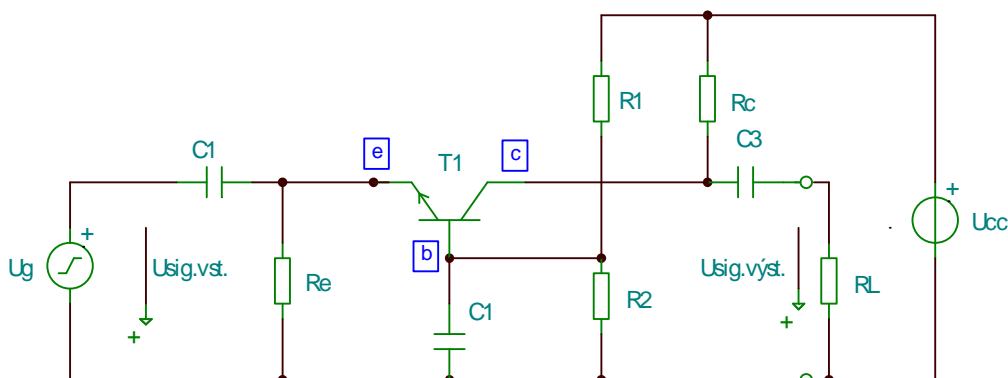
$$I_E - I_C - I_B = 0$$

Napětový přenos A_U dosahuje při velkých hodnotách zatěžovacích odporů značných hodnot, řádově až několik set, a výstupní napětí je vždy ve fázi s napětím vstupním. Výkonový přenos A_P dosahuje vzhledem malému proudovému zesílení podstatně menších hodnot, než u zapojení SE.

Vstupní odpor je malý, řádově desítky až stovky ohmů, výstupní odpor je velký, řádově jednotky kiloohmů až jednotky megaohmů a klesá při zmenšování vnitřního odporu zdroje signálu.

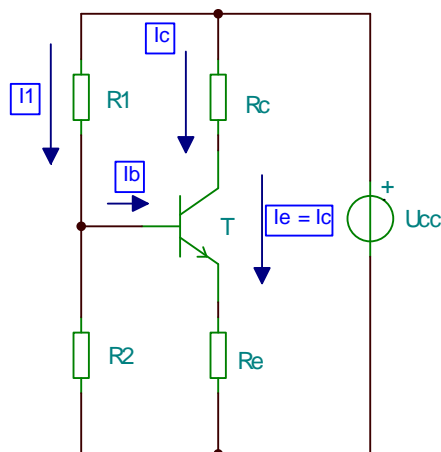
Vzhledem ke svým vlastnostem se zesilovač v zapojení SB používá jako vf. zesilovač pro pásmo VKV. V těchto aplikacích je velmi dobré vf. oddělení výstupního obvodu zesilovače od vstupního obvodu kapacitním uzemněním báze, kondenzátorem C_1 . Zesilovač je stabilní a nevyžaduje obvod unilateralizace, neboli potlačení vlivu vnitřní mezielektrodové kapacity C_{CB} .

Na obr.1 je nakresleno základní schéma zapojení zesilovače SB v obecném stavu. Vstupní signál se přivádí do obvodu emitoru, kde se přičítá ke stejnosměrnému napětí U_{BE} . Pod vlivem zvýšení (snížení) okamžité hodnoty u_{be} , dochází ke změně proudu emitoru a tím i ke změně proudu kolektorů I_C a proudu báze I_B . V důsledku změny kolektorového proudu dochází ke změně úbytku napětí na kolektorovém odporu R_C a tím podle 2. Kirchhoffova zákona i ke změně napětí U_{CB} . Tato střídavá změna u_{cb} se přenáší přes vazební kondenzátor C_3 na zátěž R_L , kde vytváří výstupní signálové napětí $U_{sig.výst.}$.

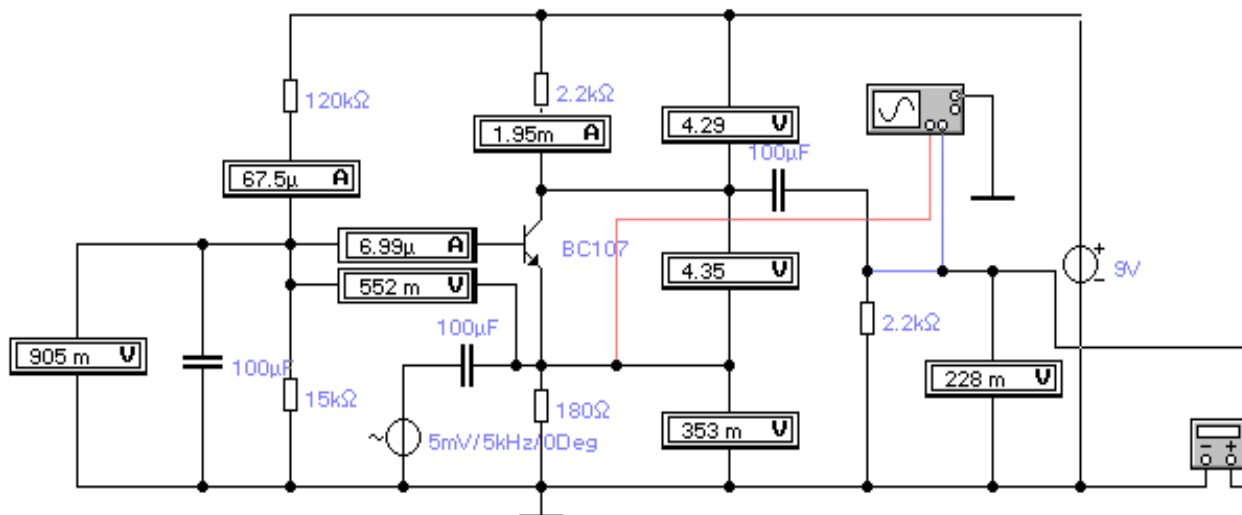
obr.1 Základní schéma zapojení zesilovače se společnou bází SB

Při řešení zesilovače se budeme nejdříve zabývat nastavením pracovního bodu. Na obr.2 je schéma zapojení pro stejnosměrný režim zesilovače.

obr.2 Schéma zapojení zesilovače SB pro řešení stejnosměrného pracovního bodu

U zapojení se společnou bází jsou obvody pro nastavení pracovního bodu stejné, jako u zapojení se společným emitorem. Početní řešení parametrů pracovního bodu vychází stejně jako u zapojení SE z výpočtu proudu, který prochází děličem v obvodu báze. V řešeném příkladu, který budeme simulovat v programu Electronics Workbench, budeme při výpočtu brát v úvahu i proud tekoucí do obvodu báze I_b , a ukážeme si jaký vznikne rozdíl parametrů při respektování proudu báze i při splnění podmínky, že proud děličem I_1 má být alespoň 5x větší než proud báze I_b .

obr.3 schéma zapojení zesilovače SB s naměřenými hodnotami obvodových veličin

Proud procházející děličem v obvodu báze I_1

$$I_1 = \frac{U_{cc}}{R_1 + R_2} = \frac{9}{120 + 15} = \frac{9V}{135k\Omega} = 66,7 \mu A$$

Ampérmetr v obvodu děliče báze ukazuje hodnotu $67,5 \mu A$. Chyba cca $1 \mu A$, je způsobena nepřesností odporů v obvodu simulovaného zesilovače.

Úbytek napětí na odporu děliče R_2

$$U_{R_2} = I_1 \cdot R_2 = 66,7\mu A \cdot 15 k\Omega = 1 V$$

Skutečnou hodnotu proudu, který prochází rezistorem R_2 děliče určíme

$$I_{R_2} = I_1 - I_B = 67,5\mu A - 6,99\mu A = 60,51\mu A$$

Nyní vypočítáme **skutečný úbytek** napětí na rezistoru R_2

$$U_{R_2} = I_{R_2} \cdot R_2 = 60,5\mu A \cdot 15 k\Omega = 907 mV$$

Z hodnoty U_{R_2} a změřené hodnoty U_{be} vypočítáme úbytek napětí na emitorovém odporu

$$U_{Re} = U_{R_2} - U_{be} = 0,907 V - 0,552 V = 0,355 V \quad \mathbf{U_{Re} = 0,355V}$$

Proud procházející odporem emitoru

$$I_e = \frac{U_{Re}}{R_e} = \frac{0,355}{180} = 1,97 mA \quad \mathbf{I_e = 1,97 mA}$$

V dalším řešení předpokládáme, že $I_c = I_e$ potom platí, že $I_c = 1,97 mA$ $\mathbf{I_c = 1,97 mA}$

z výrazu pro stanovení proudového zesilovacího činitele $h_{21e} = \frac{I_c}{I_b}$ určíme proudový

$$\text{zesilovací činitel} \quad h_{21} = \frac{I_c}{I_b} = \frac{1,97 mA}{7\mu A} = 281 \quad \mathbf{h_{21}=281}$$

hodnota h_{21} tranzistoru BC 107 uvedená v katalogu je 300

Pro úbytek napětí na kolektorovém odporu R_c

$$U_{Rc} = I_c \cdot R_c = 1,97 mA \cdot 2,2 k\Omega = 4,335 V \quad \mathbf{U_{Rc} = 4,335V}$$

Ke stanovení základních parametrů klidového pracovního bodu, určíme napětí U_{ce} z rovnice kolektorového obvodu.

$$U_{cc} - I_c R_c - U_{ce} - I_e R_e = 0 \quad \text{pro podmínku } I_c = I_e$$

$$U_{cc} - U_{ce} - I_e (R_c + R_e) = 0$$

$$U_{ce} = 9V - 1,97 mA (2,2 k\Omega + 0,18 k\Omega) = 9 - 4,69 = 4,31 V \quad \mathbf{U_{ce} = 4,31V}$$

$$\text{kontrola } U_{cc} - (U_{Rc} + U_{ce} + U_{Re}) = 0 \quad 9 - (4,335 + 4,31 + 0,355) = 0$$

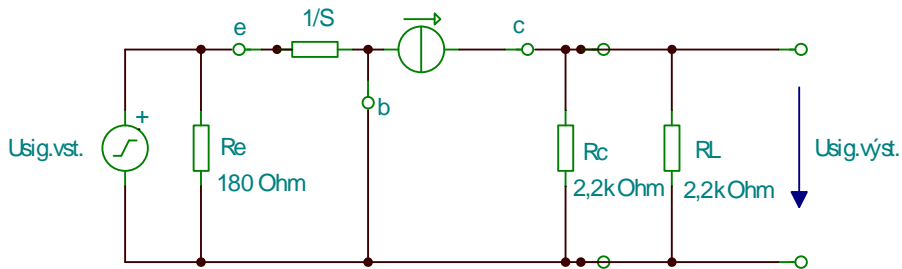
Pracovní bod zesilovače má tyto parametry:

$$P_o [U_{be} = 0,552 V; I_b = 7\mu A; U_{ce} = 4,31 V; I_c = 1,97 mA]$$

Porovnáme-li vypočítané hodnoty s hodnotami naměřenými vidíme nepatrné rozdíly, které namají vliv na funkci obvodu.

b) Řešení tranzistorového zesilovače v obvodu střídavého proudu

$$S=40\text{mA/V}, h_{21} = 228$$

obr.4 Náhradní obvod zesilovače SB v dynamickém režimu

Ve většině případů, pracuje zesilovač s výstupní zátěží. Touto zátěží může být např.další zesilovací stupeň, druhý stupeň zesilovače. Druhý zesilovací stupeň nahradíme v náhradním obvodu rezistorem R_L . Celkové náhradní schéma zesilovače v dynamickém režimu je na obr.4 Zadané hodnoty pro řešení dynamického stavu: strmost $S = 40\text{mA/V}$; $h_{21} = 300$ Úkolem je vypočítat $R_{\text{sig.vst.}}$, $R_{\text{sig.výst.}}$, A_U , A_I , A_P .

b1) Vstupní odpor zesilovače v dynamickém režimu $R_{\text{sig.vst.}}$:

nejdříve stanovíme poměr $1/S$ - při stanovení poměru budeme vycházet ze zadané hodnoty strmosti

$$\text{vstupní odpor tranzistoru } h_{11} \quad \frac{1}{S} = \frac{1}{40\text{mA/V}} = 25\Omega$$

$$R_{\text{sig.vst.}} = R_e // \frac{1}{S} = 180\Omega // 25\Omega = 22\Omega$$

(// znamená paralelní řazení)

b2) Výstupní odpor zesilovače $R_{\text{sig.výst.}}$ je možno nahradit kolektorovým odporem R_c .

$$R_{\text{sig.výst.}} = R_c$$

$$R_{\text{sig.výst.}} = 2,2\text{k}\Omega$$

b 3) Napět'ové zesílení obvodu je vyjádřeno vztahem

$$A_U = \frac{U_{\text{sig.výst.}}}{U_{\text{sig.vst.}}} = - \frac{I_{\text{sig.c.}}(R_c // R_L)}{I_{\text{sig.c.}} \cdot \frac{1}{S}} = (R_c // R_L) \cdot S$$

$$A_U = 0,04 \text{ A/V} \cdot 1100\Omega = 44$$

$$R_c // R_L = \frac{R_c \cdot R_L}{R_c + R_L} = 1,1\text{k}\Omega$$

b 3.1) Napět'ový přenos $A_U(dB) = 20 \log A_U$

$$A_U(dB) = 20 \log 44 = 32,86 \text{ dB}$$

Ze zadané hodnoty vstupního napětí $U_{\text{sig.vst}}$ a vypočítané hodnoty napět'ového zesílení určíme velikost výstupního signálového napětí $U_{\text{sig.výst}}$.

$$U_{\text{sig.výst}} = U_{\text{sig.vst}} \cdot A_U = 5 \text{ mV} \cdot 44 = 220 \text{ mV}$$

b 4) Proudové zesílení obvodu je dáno vztahem

Pro stanovení proudového zesílení vypočítáme velikost vstupního signálového proudu $I_{\text{sig.vst}}$

$$I_{\text{sig.vst}} = \frac{U_{\text{sig.vst}}}{R_{\text{sig.vst}}} = \frac{5 \text{ mV}}{22 \Omega} = 227 \mu\text{A}$$

Nyní stanovíme velikost výstupního signálového proudu, který protéká zatěžovacím odporem zesilovače R_L .

$$I_{\text{sig.výst}} = \frac{U_{\text{sig.výst}}}{R_L} = \frac{220 \text{ mV}}{2,2 \text{ k}\Omega} = 100 \mu\text{A}$$

Proudové zesílení zesilovače A_i

$$A_i = \frac{I_{\text{sig.výst}}}{I_{\text{sig.vst}}} = \frac{100 \mu\text{A}}{227 \mu\text{A}} = 0,44$$

b 4.1) Proudový přenos $A_i(dB) = 20 \log A_i$

$$A_i(dB) = 20 \log 0,44 = -7,12 \text{ dB}$$

b 5) Výkonové zesílení obvodu

Výkonové zesílení určíme jako součin napět'ového a proudového zesílení

$$A_P = A_U \cdot A_i = 44 \cdot 0,44 = 19,36$$

b 5.1) Výkonový přenos

$$A_P = 10 \log A_P = 10 \log 19,36 = 12,87 \text{ dB}$$

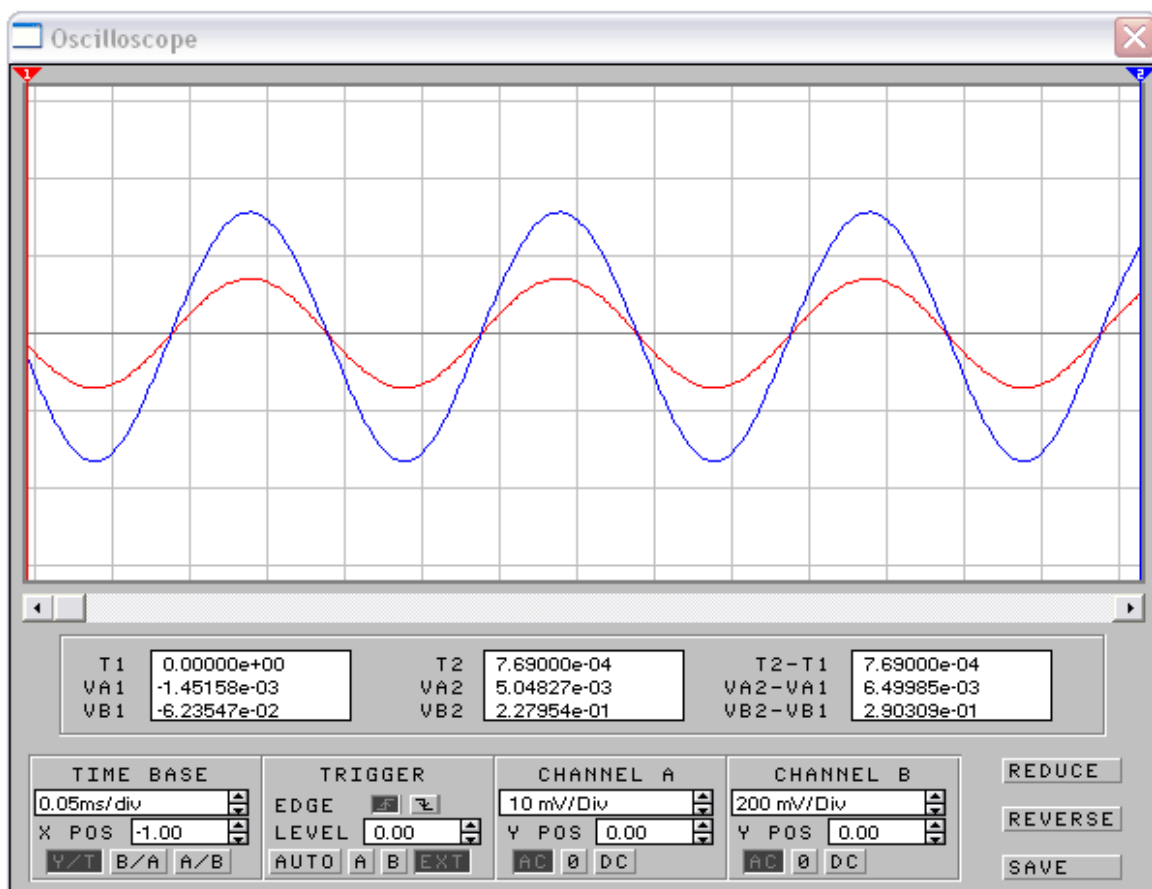
Na závěr provedeme porovnání vypočítaných a naměřených hodnot zadaného zesilovače v zapojení SB.

$U_{\text{sig.výst.}} = 228 \text{ mV}$ měřeno na výstupu zesilovače

$U_{\text{sig.vst.}} = 5 \text{ mV}$ napětí na výstupu budícího zdroje

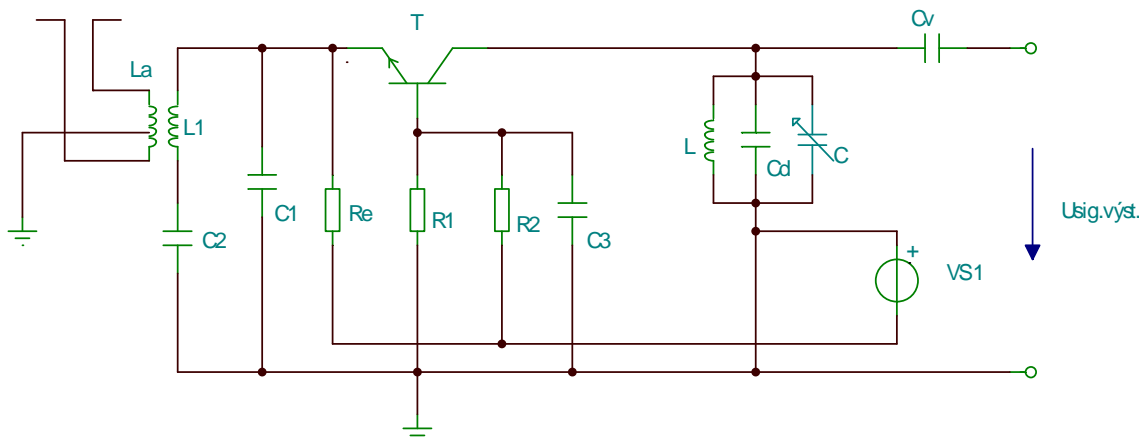
Napětíové zesílení obvodu $A_U = \frac{U_{\text{sig.výst.}}}{U_{\text{sig.vst.}}} = \frac{228 \text{ mV}}{5 \text{ mV}} = 45,6$; vypočítaná hodnota $A_{U\text{vyp.}} = 44$

Můžeme konstatovat, že naměřené a vypočtené hodnoty spolu korespondují, rozdíly jsou minimální. Závěrem si ukážeme oscilogram obr.5, se zobrazením výstupního (modrý průběh) a vstupního (červený průběh) signálu. Z průběhu obou zobrazení vidíme, že výstupní signál je skutečně ve fázi se vstupním signálem.

obr.5 Zobrazení údajů dvoukanálového osciloskopu

Praktické aplikace zapojení zesilovačů s společnou bází

obr.6 Zapojení vf.zesilovače pro rozsah VKV

V rádiových přijímačích se na rozsahu vkv pásma nejčastěji používají vf.zesilovače s bipolárním tranzistorem v zapojení se společnou bází. Toto zapojení je výhodné a používá se proto, že použitý tranzistor je proti zapojení SE použitelný do vyšších kmitočtů, neboť platí:

$$f_{T SB} = f_{T SE} \cdot h_{21e}$$

nebo-li mezní kmitočet tranzistoru v zapojení se společnou bází je h_{21} krát vyšší než u zapojení SE-společný emitor

Další, podstatnou výhodou je, že zesilovací stupeň se společnou bází je dokonale stabilní a není třeba jej neutralizovat. Na obr.6 je typické zapojení vf.zesilovače se společnou bází.

Vstupní obvod je se symetrickou anténou tvořenou složeným dipólem, vázán induktivní vazbou přes vzájemnou indukčnost mezi cívkami L_a a L_1 . Zesilovací stupeň s vf.tranzistorem je vázán se vstupním obvodem kapacitním děličem C_1 , C_2 . Provozní činitel jakosti Q vstupního obvodu volíme tak malý, že vstupní obvod lze naladit na střední kmitočet přenášeného pásma. Vf.zesilovač se přeladuje pouze v obvodu kolektoru, ladícím kondenzátorem C , v současné době vhodně zapojeným varikapem, který plní funkci ladícího prvku. Výstupní signál s již přesně definovaným kmitočtem se odvádí vazební kapacitou C_v , na další obvod, nejčastěji aditivní směřovač.

Stejnoseměrný pracovní bod zesilovače je nastaven děličem v obvodu báze- rezistory R_1 a R_2 , teplotní stabilizace pracovního bodu emitorovými rezistorem R_e . Stejnoseměrné napětí pro kolektor tranzistoru je přivedeno přes vinutí cívky rezonančního obvodu. Kondenzátor C_3 , vysokofrekvenčně uzemňuje bázi, doladovací kondenzátor C_d se používá při sladění vstupního obvodu přijímače k nastavení maximálního zisku zesilovače na vyšším sladovacím kmitočtu.